

G A R O A

(J A R R A I P E N A)

VI

ERRI TA ERBESTEAN

Juan Andres, atzerrira joan zan ezkeru, bein bakarrik etorri zan Zabaletara. Urteak igarota bein bakarrik, eta egun gutšitarako.

Lenengoetan, jaiotetšetik urruti, Gaztelerriko lur legor beroen erdian, erdaldunen artean, erderaz mintzatu bearrean, adiskide gutširekiñ, gurasoen maitetasun gabe, sorterriko mendi berdeak ikusteko gogo andia piztu zitzaion, euskeraz itz egiteko ta Gorordo azpiko erreketan ur garbi otza edateko leia bizia; baña gero adiskide batzuek geiago egiñ zituan, Gastelako izkuntza ta oitura berrietan zearo sartu zan, zeregiñ batzuek amaitzean beste batzuek agertu zitzaizkon, ta pitinka edo atalka, makaldu ta ill ziran Juan Andresen biotzean euskal-mendiak ikusteko leia, euskeraz itz egiteko gogoa ta Gorordoko ur garbiak edateko egarria.

Baño, esan det, etorri zan bein *San Migeletan* gurasoen dei bigunari noizbaten erantzunaz, etšekoai ezer lenago jakiñ erazi gabe.

Agorrillaren arratsalde batean jetši zan, Oñatiko udaletšearen ondoan, zalpurditik.

Etzuan iñork itšaroten, etzuan iñon olesik egiñ azkar ibilli bearrez, ta etzuten esagutu oñatiarrak Zabaletako arri zulatzalle ospatsua.

¿Nolatan esagutu? Etzan errez esagutzea. Iltzedun oiñzorro lodiak zeuzkan oñetan, *panillazko* jantzi berria zekarren soñean, euritako (1) andi ederra ezkerreko galtzarpean, pardeltsö bat eskuiko eskuan ta zillarrezko kate luzea, ainbeste lerrotan, tšilborretik hera esekita. Trinkoa zetorren, lodikotea; baño beltzerana, eguskiak errea, arrotz itšurakoa.

Zalpurditik jetši ta bereala, pardeltsöa euritakoan sartu, sorbalda

(1) *Paraguas*.

gañean ipiñi, ta oiñkadarik sendoenaren oiarzuna atari išill zabalén aurrean utziaz, izpi baten igaro zituan Oñatiko kaleariak.

Emakumeak, gauza guztiak jakiñ nairik bizi diran irudimeu azkarreko emakume urduri batzuk, bata besteari galdezka gelditu ziran:

— ¿Zeiñ *ete* da gizon ori?

— Eztakigu ba.

— Goibela beintzat.

— Guztiz.

— Erdalduna gañera.

— Baleiteke.

— Arpegi tšarrekoa.

— Osoro.

— Irantzalleren bat.

— ¿Irantzallea? ¡Jum! Gantzak ateratzen dituana ezpada...

— ¡Eene! Alaše izango da. ¿Zer zeukan zer joan or barrura olako gizon arrotzak? ¡Baserritar gaišoak! ¡Jesus, Jesus! ¿Ta gure umiak? ¿Nun ete dira gure umiak?

Jaungoikoak daki noraño elduko zan emakume bildurtien irudimena ta zer izkanbilla sortuko zuten, Aranzazutik bera erritar zalaun bat azaldu ezpalitz.

— *Don Bizente-esan* zioten ikaraz — ¿ikusi aldu or gizaseme apaiñ bat?

— Bai.

— ¿Ta zer deritzo?

— Zatartu egin dala.

— ¿E? ¿Zatartu? ¿Baialdaki zein dan?

— ¿Jakingo *eztot* ba?

— ¿Zeiñ, zein?

— Joanesen semea.

— ¿Zabaletakoa? ¿*Trosuetan* ebillema?

— Berbera.

— ¡Jas! Ta onek gantz ataratzallea izango dala.

— Nik eta zeuk, guztiok; ez emen norbere errurik iñori bota.

— Danok *be*, utsetik gezurtegiaraño joateko *etzara* tšarrak zuek.

Zabaletako seme gasteak etzeraman batere Oñatikoen gogamenik. Etšerago ta azkarrago, alderdi guztietara begira, nolako arrera egingo zioten amesetan, Uribarriko auzotegira urreratu zanean, gurdi bidetik lenengo, ta gero, iru arri malla igonta, soro ertzeko bide zidorretik, ezkerretaruntz asi zan baserri aldera zoli zoli.

Aiñ zuzen orduantše zegoan Pedro Anton zarra belarra ebakitzen muno baten egian.

— !Jaungoiko maitea! — esan zuan, betondoan eskua zabalik ipiñita, bidastiari begiratuaz — Gizon orren ibillerea... Egingo nuke geure Juan Andres dala... ¡Bera data! ¡bera data!

Aguratsoak, itai, belar ta otarra utzirik, izugarrizko antšitšiketan erten zion bidera Juan Andresi, ta estutu batzuk eman ondorean, oiuka ta losinka, eutsika ta bultzaka, lagundu zion mutillari etšeraño, aspaldian ikusi gabeko nagusiarekiñ zakur leialak egiten duen antzera.

Laster jakin zan Uribarri guztian mutill orren etorrera. Gau artan ta urrengo egunetan, andreak eta gizonak, gasteak eta zarrak, lagunak eta auzoak, denak joan bear izan zuten Juan Andres ikustera ta berak esaten zituanak entzutera. Izan zuan nork entzuna ugari.

« Pankorbo zeritzaion erri zakar batean egon zan bera lenbizi, gero Santa Olallan. Alderdi artako erriak baldar ta tširoak ziran geienak; ango lurrak, agor, lau, zabal ta berdiñak, zugazti ta belardi gabeak; baño batere itsurarik etzutela, ar koskor artean bada ere, garia ematen zuten galanki. Lur aietan etzan artorik: dena garia, edo garagarra, edo oloa, odo zekalea, itšasoa beste luzerako salletan. Gizadiak osteratšikiak, igarrak, beltzak eta nolabaitekoak iruditu zitzaizkon. Bai, prantzezak, gastelarrak eta euskaldunak nastean ibilli ziran burnibideak egiten; baño etzuan billatu arrobian, argintzan edo lurra jasotzen euskalduna bezelako gizonik. Euskaldunakegiñ zituzten, anitz lekutan, lur azpiko bide luzeak; euskaldunak zabaldu ta jantzi zituzten Atapueta, Karraskal ta Astorki llaskoak. Erri asko ikusi zituan berak, Juan Andresek, batzuk andi ta gizatsuak, Bribieska ta, Burgos ta. ¡Burgos! ¡Ura bai zala uria! Ango elizak, ango *katredala!*... ¿*Katredala* zer zan? Eliz andi eder bat, Oñatikoa baño ere askozaz andiagoo ta ederragoo. *Katredaleko* apaizak *kanonigoak* ziran, beste apaizak baño *gradu* geiagokoak, eta eliz artako buru *Artzobispoa* zegoan, Aita Santuaren urrengo gizona. ¡A ze urrezko tšapela erabilli zuan arrek Dagonilleko Andre Mariaren egunean! Urrezkoa, bai, urrezkoa, baita beatzean zeraman erastun lodia ere... Urruetitara joan ezker edozenbat gauza ikusten ta ikasten zan. Ara, berak, etšetik erten zuanean, tutik etzekian, erderaz; baño oraiñ edezeñekiñ mintzatzeko beste bazekian. Gastelarrak burnibideari *perrokarrill* esaten zioten, ta prantzezak osteratšemen *de per*. Ondo esan bear zan baño: *¡tšemen de perrr!*»

Ondamuz zeuden Juan Andresen inguruko lagun ta aditzalleak. Bai ba; ederki jantzia zetorren, ainbeste gauzen berriak ematen zituan, erderaz ere bazekian, bazan diru piška baten jabe, ziotenez; ¿zer geiago eskatu zezakean gizonak? Bateri baño geiagori erne zitzaion bularbarruan prantzez ikastera joateko gogo, diru apur bat egiñaz ta Artzobispoa ikusiaz.

Manueltšok, ordurako indartua zegoan ta, bere naia ezin gorderik, — Aita, — esan zion José Ramoni — nik ere osabarekiñ joan bear det.

— ¿Osabarekiñ? ¿Eure gasteria lur azpian igarotzera? Ez, bertar daukagu emen zer jana ta non lan egiña iñora joan gabe. Lurpean baño obe dek lur azalean arlotu, eguzkiaren argitan auala ta zeruaren eder-tasuna dakuzkala.

Malentšo, neška zizkortu zoragarriak:

— Ama, ni, anditzean, ¿Artzobispo egingo alnau?

— Bai, nere kutuna, nik egingo zaitut zu Artzobispo ta *Katredal* ta Burgos guztia baño andiago ta ederrago; eliz barruan, Aita *San Iñazoren* ondoan jartzeko euskaldun donerik politena egingo zaitut.

Etorberriaren gurasoak mutillaren esanakiñ etziran batere lausotu. Tšit abegi ona egin zioten lenbizi, oso atsegiñez artu zuten beren beso-etan; baña semearen erdal soñekoak begiratu, epeltasuna ikusi, euskera nastua entzun ta maitetasunik eza igarri ziotenean; ta batez ere, mutillaren erbestera berriz joateko asmoa jakiñ ta gero, pozaren orde z naigabe minkaitza jaiki zitzaien erraien erdian.

Ara emen aitak Juan Andresi, bakarrik arrapatu zuanean, esan zizkon itzak:

— Ez aiz i mendikoa, eztirudik gutarra, joan zaizkik emengo garo usaiak.

— ¿Zergatik? ¿Erderaz dakitelako?

— Erderaz jakitea ona dek, euskeraren kaltean ezpada.

— ¿Gaztelerrian adiskideak dauzkatalako?

— Kristauak edonun bear ditu adiskideak, obeto esango det, edonun dauzka bere anaiak.

— ¿Zergatik, bada?

— Eure baserrira, eure gurasoakana, gogorik gabe etorri aizalako. Igartzen diat : ez ago i ondo emen; eure etše barruan atzerritarra diridik, jazkera ta izkeragatik baño buru ta gogoagatik geiago, bada ire buru ta gogoa erdalerriko irabazian dauzkak.

— ¿Nork eztauzka? Baño nik alderdi guztietan goratu det Euskalerria.

— Eure burua goratzeagatik, apika. Ik eta beste askok, aoan Euskalerria, Euskalerrria; biotzean norbera, ¡norbera! Ta norbera esatean, dirua esaten diat iri. Esagutze aut : gastelar ta prantzezak beratzeko gaizki esaten dek, baño aien diruagatik eure sorterrria zalduko eukealata nago.

— ¡Aita!

— Bai. Ta i bezelako euskaldunak badira makiña bat.

— Ezbeza orrelakorik esan, aita.

— Ez adi orrelakoa izan, seme.

Ana Josepak ostera, betondoa zimurtuta, betiko aserre itšuran:

— Mutill, gauza batekiñ natšiok arrituta. ¿Zer ekarri dek or, españ gañean?

— Origen da galdera. *Bibotea*..

— ¿Bibotea? Kendu itzak bizar oiek ainbat lasterren, gurean eztek orrelako zikiñkeririk beñere izan ta.

— ¡Bai zera kendu! (*Beatzakiñ igortziaz*) Ondo egoki dauzkat.

— ¿Egoki? ¿Zertarako egoki? ¿Sudurreko urentzat malatua egiteko? Kendu bearko dituk laster, edo ta bestela...

Semeak etzituan kendu, baño Ana Josepak egin zion egitekoa. Juan Andres lotan zegoan tšolaratean, guraiza zorrotz batzuekiñ, trist, trast, moztu zizkion goi-españeko bizarrak (1). ¡Ze demontre! ¡*Fuera bizarrez!* Zabaletan etzan bear biboterik.

Gertaera farregarria zan ura, ta farre andiak egiñ zizkieten orduan lagunak gure mutillari, baño berak etzuan batere farrerik egin. Sapuztuta, minberatuta, muturtuta, igaro zituan egun batzuek etšean; baño laster, amak egiñ zionagatik, edo aitag esan ziona egia zalako, edo eztakit zergatik, beñik beñi aspertu zan Oñati aldean, gogait eragiñ zion bere baserriak, eta gurasoen damuzko itz ta egiazko maitetasunaren eskariak entzun nai ezik, artu zuan berriro erdalerrirako bidea.

Etzuan orratik beste zartada bat era mangabe Gipuzkoako lurra utzi, Zumarragara ia eldu zanean, zaldizko batek, Patšiko sondatzalleak. soro tartetik.

— ¡Jeup! — deitu zion.

— ¡*Ola, Don Prantzizko.*

— Astia detanean, prantzezez mintzatu bear diagu.

— Ezta ba onezkero errez izango.

— ¿Zer ba?

— *Kanpora* nua.

— ¿Nora?

— *Trosuetara.*

— ¿Ez altziok atšurrik Zabaletan?

— Baño beste leku batean dauzkat nik nere lanak.

— ¿*Papa Moskas* ill alde?

— Beti *unore* onian berori.

— Ez, alajaña. Ziñez galdetu diat. *Papa Moskas* ill badek eskatu zak

(1) Gertatua da.

arren tokia iretzat. Berebizikoa aiz. Ez aserratu egia esan diatalako. Agur, astokillo, ikusi arte.

Bidastiak etzuan ezer erantzun. Kopeta goibeldurik eta españak dardar zituala, lepoa eman zion sendakiñari.

— ¡Petal, zikiñ, urde arraioa! ¡Mooño!... — esan zuan bere artean.

Ta Patšikok, zaldin zigorrarekiñ joaz:

— ¡Je, je! Igesi dijoan zakurrari bustanean su eman diot.

Andik aurrera Juan Andresen albiste gutši izaten zuten Zabaletakoak. Orratik ere, noiz edo noiz etorri oi zan eskutitz bat edo beste, etšeokak egindakoenaren erantzueran, gaur Billadiegotik, biar Palenziatik, oraiñ Medinatik, gero Zamoratik, beñ Orensetik eta Braganzatic urrengoan; baño beti elkor ta laburra, zeregiñ asko ta gogo gutšiko gizonak egin oiduten bezela. «Ondo nabill», «Astudillora goaz», «*Katapaz* jarri naiz», «Ogetamar gizonen burutzat nago», «Lau illabeteko lana daukagu emen», «Poliki irabasten degu», ta orrela urte askoan, arau batean ta murrizki.

— ¿Ez aldu ezer geiago ipintzen? — galdetu oizuan amak — ¿Noiz etorri bear duanik ere ez? Ainbeste illabetez zai egonda... Oriñen bai dala itzak zenbatuta bialtzea, ontzurreak balira bezela. Gaitzerdi poliki irabasten badu. Ara, Joanes, *poliki*, baserritarren mintzoeran, *asko* esatea beste da, ta asko irabaziko du gure mutillak. Ikusiko dezu, aberastuta etorriko zaigu semea.

— *Urruneko eltzea urrez, etšerat orduko lurrez.*

— Bai beste batena, ¿baño Juan Andresena? Ez siñistu. Arrek eztu dirurik eralgiko, lengoa bada. ¡Tsanpon bat bakarra etziran eman errira etorri zanean ere! ¿Non gordetzen ote ditu diruak?

— Zure salrelean ez beintzat. Orregatik diot : *etšerat orduko lurrez.*

— ¿Non leuzkake obeto? Ta badauzka nonbaiten, bai, nai ta nai ez iduki bear.

— Zenbat daukan baño naiago nuke jakiñ nolako bizikera darabilen.

— Zuzena izango alda mutilla, geurea data. Andia da orratik ezer ez geiago adieraztea.

Bere gurasoak etzekiten, baño nik badakit nolako bizitza zeraman Gaztelerrian Zabaletako semeak: beste ango adiskidien bizitza berbera, zeken zikoitz diruzalien bizitza. Alderdi askotako gizonak zebiltzan alkarrekiñ; baño, zerbaiten agintea zutenak beintzat, berdiñ samarrak ziran, kristau otzak, asmo ta gogamen bakarrekoak: nondik eta nortara lortu zitezkean tšanponak errezago ta oparago. Aien artean etzegoan ez Jaungoikoaren agindurik, ez otoitzik, ez oitura onik, ez izkuntza garbirik. Iñork etzuan gurutze bat kopetan egiten edo *Aita* gure bat esaten, kristau oroipenik etzualako edo lagunak bildurrez; denak

utzitzen zuten jai egunetako Meza, elizetatik urruti zeudelako edo alkarren lotsaz; denak egiten zuten lanik gogor ta neketsuena, igandietan ere, nagusiekikoa idukitzeagatik edo besteak baño gutšiago ez irabazteagatik.

Denak esan ezkerero esana dago, Juan Andresek ere bai. Bizikera orrek, egia da, miñ ematen zion lenbizi biotzean ta osoro illuntzen zion anima; baño laster ito ta estaldu zituan biotzeko arrak eta animaren keskak. Lagunak bezela ez izatea etzan itšurazkoa, bere ustez; iñork ez aña indar ta gaitasun iduki ta besteak baño geiago ez irabastea etzegoan ongi. Parre ere egingo zioten. ¡Parre! Naiago zukean ukabilkada bat artu, bere burua gizonen parregarritzat erabili baño. Ez, jakiñ zezatela zenbaterañokoa zan menditarra. Izketan ta berriketan eramango zioten, baño ez lanean, ez oriše.

Iritzi oker oien zirikadak lañotu zioten adimena Juan Andresi, gogortu zioten errai-barrua eziñ geiagoan, ta astu zitzaizkon euskal mendiak, euskal oiturak, aideak, gurasoak, siñistek, oroipenak eta baita ere Jaungoiko Altsu Donearen aginduak.

— «¡Ba! — jardun oizion bere buruari, zerbaitez gogoratzean — ¿Zer dijoakit Euskalerrira biurtzeaz edo ez biurtzeaz? Utsa. Eztit ajola emen edo an bizi, euskeraz edo gaztelarrez itz egiñ, arto lizuna edo ogi legorra jan, baburrunez edo barbantzuz ase, ardo beltza edo sajardo gorria edan. Ardoa ohea baño ezta indarra emateko... ¿Zer ateratzen det otoitz egiñaz ta Mezatarra joanaz? Ezer ez. Lan orduak eta tšanponak galdu. Ezkaude gaur orretarako. Gero ere, zartzaroan, izango det bai astia naikoa Mezak entzuteko ta otoitzak egiteko. Irabazi, irabazi: ori da gizonak gaste dagoan bitartean egiñ bear duana. Ta ementšen, Gaztelerrian daukat irabazbidea, geroago ta ugariago, geroago ta areago, bada langilleai agintzea ta arretaz begiratzea da nere zeregiñik andiena. Irabazbidea ta gizon andien adiskidetasuna gañera. Burni bideko nagusi ta agintariak beti zarabilzkit nere atzetik deiezka: «Juan, etzaite emendik aldendu, ta ikusi ezkerraldeko langille oiek zer egiten duten.» «Juan, ia gurdi auek azkartšo biraltzen dituzun.» «Juan, zeuk asi barko dezu orko edo ango arrobia.» Juan, emengo lanak bukatzean, gurekiñ etorri bearke dezu onelako edo alako errira.» Astokillo esan ziran nere *Don* Prantzizko zendatzalleak, baña ez nauka ni emen iñork astokillotzat. Bera da ura astokillo, berrišu, ergel ziztriña. Irri egin bear iñori, urtean amar milla erreal doi doi irabasten dituan gizonak.»

Eziñ ukatu genezake Juan Andresek arlo andiak zeuzkala zegoan tokian; berez ta jatorriz trebe, zintzo ta langille ona zalako, nagusiak

ongi begiratzten ziotela, gogoz aitoritzen degu; baño, belar-ondora ta erdi lotsaz bada ere, beste ipuitšo bat agertu bearrean gaude.

Bazebillen an norbait, burutik okozperako zapiduna, gona motz ori lodiz jasten zana, bularrean gurutzeturiko oial zirpiltsuz lotua, gerri zabal, mokor astun, ibil-baldarreko emakumea; bazebillen gau ta egun, goiz ta arratsalde, euskaldun gizasemeaz amesetan, morrosko sendoa non ikusiko, bere barruko itšaropen ta bildurrak mutillari nolatan esango. Dior isia Gomez Junkeiro zeritzaion, langillien arteko galizitar erari zaltzalea zan, Antonio Gomez Moreno, *Katapazaren* alaba. Arretšek zekizkian ondo Juan Andresen albisteak, bera zan geienbat gure menditarrak Gaztelerrian egoteko zeukan zioa, bera Zabaletako gastearen lika ta lakio, jabe ta etšekoandre. Bai, Zabaletakoak pozik emango zizkon begi biak Dionisiari, onek eskatu ezkeru, bere biotza oso osorik emanda zeukan bezela. ¡Alkarrekiñ eskontzeko zeuden neska mutillak!

¡A! Ta galizitar emakumea etzan ez eder, ez garbi, ez aberats. *Naikeriak edertzen ditu gauza itšusiak*. Gezurra dirudi, baño gezur irudiko egi asko gertatzen dira eskontzako gauzetan. Irakurleak badaki.

Noizbaiten bada ere, aditzen eman zion zer asmo zerabilen Juan Andresek aitari. ¡Ai onen samiña orduan! ¡Ai Ana Joseparen zotiñak! Esan zioten semeorri jarren! oroi zezala antziñakoen esakera jakinttua: *urrutira dijoana eskontzera, edo da engañatua edo dijoa engañatzer*. Alperrik... Esan zioten, ¡Jaungoikoaren izenean! etor zedilla etšeruntz ainbat lasterren, bazirala Euskalerrian neskatša onak, eskonsaria ero ero emango ziotela. Alperrik... Esan zioten eziñ zitezkela gurasoak urrutietara joan; etzala itšura, erbestean, ¡edozeñekiñ!, aide ta guraso gabe, sasiko baten irudian zenartzea. Alperrik... Esan zioten negarrez zeudela aitamak, anaiak, illobatšoak. Alper alperrik: malko batzuek, sua itzaltzeko, labe gori gartsuan izurtzea bezela.

Juan Andres emaztegaiarekiñ itšutua zegoan: Dionisiak, paparrean ezartzen zaigun musker baten antzera eutsi zion senargaiari, ta etzion utziko zazpi errietako kanpaiak jota ere (1).

Euskaldun basetšetarra eskondu zan Gaztelerrian ta gaztelarren taiuan. ¡Zer egingo zaio! *Bakoitza bere zoroak bizi du* (2). Utzi daiogun pakean, ta goazen beste Zabaletakoak nola zebiltzan jakitera.

.....
 Iñazio Marik luzaroan jarraitu zion bere jokorako zeta gaistoari.

(1) Oraindik bada gure artean ume siñiste tšoro au: muskerrak gizonari eltzen dionean, piztiak gizonari utzitzeko ¡zazpi erritako Kanpaiak jo bear dirala!

(2) *Cado loco con su tema*.

Egun batean galdu ta bestean irabazi, orain gañeko ta geroşeago galtzaille, José Domingorekiñ gora bera andiak erabillita, Abadiñotarra menderatu zuanetik aurrera, urtietan iduki zuan Euskalerriko aizkolarien nagusitza; baña nola betiko illargi beterik eztagoan, Beizamatar gaste indartzu batek azpiratu zuan beiñ, geiago ez nagusitzara jaikitzeo adu tsarrean, ta beste batzuek bastertu zuten ostera azkenengo aizkolarien zingo ta mugetaraño.

Ala ere, iñok ezin zuan bere jokoetatik atzeratu. Alde batetik, lenagoe-tau entzundako tşalo soñuen oroimenak deitzen zion lagun artera; eta beste aldetik ondo zeritzon, nunbait, jokorik dirua errez irabasteari, erdi lanean edo alperreri osoan bizitzeari; bada, Gipuzkoako azoka ta dema geienetan, etşekoen işillik edo denak zekitela, saltzalle asmoan edo erosle ustean, jokatu naian *edo* erakutzi *bearrean*, auzoko ariarekiñ edo etşeko ollarrarekiñ, bei zarra eramateagatik edo tşal berria ekartzeagatik, aizkorak edo palankak autatzea zala, narrarria ikustea edo zuaitz neurketa zala, ta besterik ezean atşurrak eta laiak zorrozteko garaia zala, aitzaki maitzaki, gezur ta abar, non da nere gogoa an da nere zankoa, Iñazio Mari azalduko zan azoka zelaian arro arro, aterako zan denna zalien ondoan, gizonik oituen, aukerakoena, premiazoena bezela.

Ta jakiña urte oietan Azkarragak etzuan batere aurrerapenik izan. Alogerekoen eskuetan dabillen lurrak irabazi gutşi ematen du, nagusia begira ezpadauka, ta beti zebillen alogerekoen eskuetan Azkarragako basterra, nagusi zar indargeak eziñ begiratu ziotelako ta nagusi gaste buru-ariñak jolas-demetan zeukalako ainbat zeregiñ.

Esagun zuan baserriak. Euri lanbro bat erori orduko, iztilla zeriokeon alderdi guztietatik tanga tanga; tellatuaren işurki bat abe ustelduen gañean larregi etzinda zeukan; etşe arpegi zabala, azpaldietan zuritu etzalako, narras ta loaia agiri zan: sukalde ta geletako ormak puslatuak zuden, kare urratuaren tartetik asabak tolestutako arri muturrak erakutziaz: ganbarako aleak eta ukulluko eleak urtean baño urtean geiago urritu zirau, ta soroetan, soro-bidietan, zelaietan, munoetan baserriko lur landuen ertz, egal ta inguru danetan gardo ta belar gais-toak, iak eta tşillarrak, sasiak eta elorrak, masustak eta başakanak elemenian ugaldtu.

Esagun zuan etşe artako nagusi gasteak ere. Etzan guk Mondragoiko enparantzan esagutu genduan ura: argala ta larrakitua zegoan, ille banaka batzuek tşuritu zitzaizkon, len baño soñeko maiztuagoak jasten zituan.

Seme alaba bi zeuzkan, Paula ta Martin; au, illabete gutşi-geiago, Malentsoren idekoa; ura, urte ta erdi gasteagoa. Auetakoren bat eskutik

zuala joaten zan noizean beñ Zabaletara, Joanes etſean izan ezik. Etzuan nai bere burua aitaren aurrean agertu, onen jardunak miñ ta lotsa ematen ziotelako; baña artzai zarrarekiñ iñoiz arkitzen bazan, apalkiro entzun oizituan semeak gurasoaren patſadazko erakuste zuzen ta ongarriak. Baita itza eman ere, benetan gero, etzala iñongo jokotan berriz sartuko, ta lanari eutsiaz biziko zala bere baserria jasotzen: baña urren-go beta zetorkionean jagur agindu onak, agur asma ederrak!, beñgoa ezer etzalata, berriz ere berera ta lenera. Animaren etsaiak, bakoitzean *beñ* baño eztu eskalzen. Arrek jakiñ *beñ* askok egiten duala *beti*.

Amaren esanakgatik, zorrotz ta garratzagoak izanta ere, etzuan ainbeste ajola izaten Iñazio Marik.

— ¡Ai, tankarra, tankar nagia-asten zitzaion ura-baator i oraiñ ere zerbaiten billa. ¿Ez altziok *aposturik* iñun? ¿Ala ezalduak jokorako dirurik? Gurean etziok ba. Joanari Peru Odolkigana, arrek emango dik kauka. Amaika bidar jan dik ire umien ogia eskallu, saskel, tſotſolo, arloteak alakoak. Ire ondoren ikusten detanean, ara, barru guztia irakiten jartzen zait... Maſkar billatze aut. ¿Gaiſorik alago? Ez, ez uste izan, ire kupidarik eztaukat, ire une ta emastearen erruki nauk. ¡Ezkenduan guk *prenda* tſarra Azkarragara bialdu!

— Ama, erre beit, lukainka mulurtſo bat, sermoia baño goſoagoa data.

— Lotsagabe lotsagaldukoa, obeto egingo uke nere itzaldiak ondo entzun ta elizakoetara sarriago joango baintz. (*Labanarekiñ lukainka ebakiaz*). Martintſorentzat erreko diat, ez iretzat... ¿Nola ekarri eztek Paulatſo? ¿Amarekiñ gelditu alda? Ik añako ikasbideak emango dizka. ¡Mikalla gaiſoa! Esaiok asti aldi batean etorri dedilla onuntz, urdai zati bat eta lukainka batzuk eramatera... ¿Bai aldezute baburrunik aurtan? Ez ba, ereiñ ezik... Asto, baldan, alper, ondatzalle... Buruan jotzeko gogoa ematen diak, orra.

José Ramonen ziskotik atera oizuan Iñasio Marik diru apurren bat. estualdietan.

— *Ermano*, bost *duroko* bat eman bear diak.

— ¿E? Bost *durokoa*? Zer dalata?

— Gizarteko gauzak. Lengo igandean, Moſolo ta ni asi gaituk, zaragia esku batekiñ jaso baietz ta ezetz, ta galdu eginian. Ezertako ez nauk ia, José Ramon.

— ¿Baño zertan sartze aiz i orrelako istilluetan?

— Egia diok, egi andia; ez nuke nik sartu bear, ta ez nauk geiago sartuko. Ondo garbatuta niok, ondotſo alare. *Tira*, emaidak oraiñgoagatik, gaur eramatekotan gelditu nintzan ta. Aurki biurtuko diat.

— Bai, aizerik eztan urtean.

— Biar edo etzi...

— Edo etzidamu: Jaungoikoa zartu baño len.

Joanesen mendekoak, bitartean, beren ardurazko bizitzari jarraitzen zioten ederki.

Manueltšo etzan Manueltšo, Manuel baizik. Asko indartu zan, auke-razko baserri-mutill argi, bikañ ta osasuntsua zegoan, ta soro-mendietako arloetan tšit langille ta zentzunez betea zebillen. Ikasiak zeuzkan lurrean asia botatzeko aro ta giroak; bazekizkian arto-gariak biltzeko, baratz landareak aldatzeko ta sagar-udareak tšertatzeko era ta garaiak; gutšik eramango zion atšurrean edo laietan; gutšik beiak ongi uztartzen, bide oker estu koskatsuetan gurdia zuzen eramaten, gaztañak jeisten, aritzak iñausitzen, edo Gorordo gañeko garo mardula ebakitzen; ta, Joanesen ondorengo bati zegokion bezela, beste edozeñenen artean, millaka izanta ere, banan banan la ziur ziur esagutzen zituan etše-artaldeko ardi ta arkumeak edo norbere beortegian jaiotako zaldi mošalak.

Jose umezurtza, Iturraldetik ekarria izanarren Zabaletako semetzat zeukaten mutill gastea, goiztarra, ernaia, biozbera ta eskerduna, beti zegoan farre antzean, agintzen zizkioten gauza danak egiteko prest, naiz urian naiz etšean, nola soroan ala mendian, orobat egunaz ta berdiñ gabaz. Arrentzat etzegoan ez ordu tšarrik, ez lan gogorrik, ez gauza astunik, ez akiakularik. Berak egiten zituan besteak nai ezta utzitako zeregiñak; bera zegoan neke gabea besteak nekatuta zeuden orduetan; bera jaikiko zan gaberdian, trušuaeren zaparrada entzun ezker, euri-osiñak arekatik zear bialtzera; bera joango zan sarri Aloñara, aitonaren orde, pagadietako bide itzaletan gora, baso piztien bildurtzake, Jaungoikoaren bildur ta maitetasuna lagun zaramazkialako. Euskalerriko gastientzat eredu andia zan Iturraldeko Jose.

Pedro Anton ta Joanes, urtez hete beteak, zerbait erori ta ajeatuak zeuden, morroia nagusia baño indarge ta mekoago. Ana Josepa egunda-ñokorik piškorrena zebillen. ¡Emakume zimelagorik!

Egiaz: morroi zarra etzan gauza anditarako. Artoak zuritu, abarkak josi, artillezko sokak egiñ, belar piškabat ekarri, arbastak kimatu, beia jaten eman, esnea bitu, ta beste orrelako arazoren batzuk izaten ziran bereak; baño Joanesek etzien oraindik betiko eginkizunai utzi. Gerriko miñ apur bat euki edo ez euki, etzuan gizonak lanetik aldendu bear. Alaz gupiz ere, len baño maiztšoago ta apeta geiagorekiñ etortzen zan Aloñatik etšera, ez bakartadeak izutzen zualako, baizik illobatšoa ikusteko pozak zekarrelako.

¡Illobatšoa! ¡Malentšo! ¡Arretšek irabazi zuala bai galanki! ¡Urašen bai zegoala benetan maitagarria! Asi, zabaldu, bete, ta guritu zan, baño ez geiegi. Malentšok etzeukan geiegizko gauzarik, ez gorputzean, ez animan. Esakeran tolesgabea, ibilkeran adjutua, begirunean samurra;

esnea beziñ zuria, olioa beziñ leuna, ezta beziñ gozoa; garbia, tšukuna, liraña, burutsua, ona ta ederra beste on ta ederrik iñon bazan, aingeru bat zirudian ta aingerutzat zeukaten, etšekoak, esagunak eta erritarrak.

Gaitz bat zuan Malentšok, aldi batzuetako amonaren esanak siñistu nai badira: esku zabalegia izatea. Eltzekondoa bazan, esneberoa bazan, ogi puska edo geeli zatia, bere atorra edo amaren gonea, berealaše jan edo jantzi eragingo zion Malenek atararira zetorren beartsuari. Zabale-takoak lortu alzuten guztia emango zukean, utzi ezker. ¡Neskatsa purtzill nabarmena! Bere buruari ezer opa ez, ta eskalientzat dana bear: *San Blasetan* piper-opilla ta *Ostegun Donean* garapaio (1) ederra amandreak ekarri, ta *Abe Mariaka* zetorren landerrak iruntzi Malenen piper-opill ta garapaioa. Maitetasuna galtzeko ere bazan illobaren esker-gabekeria.

Ana Joseparen esanak eztira siñistu bear gai orretan, bada mingaña ta biotza etzebilzkon batera. Ez, etzitzaien Zabaletakoai Malentšoganako maitetasuna galtzen. Egunean baño egunean geiago maitatzen zuten; eroturik egoten ziran Kataliñ ta Jose Ramon alabatšoarean ganora ta maraztasuna ikustean, tšoratzen aiton-amonak illobatšoarean mendu ta zerzeladak nai añan eziñ jasoaz, ta amona bera izaten zan, beste eraldietako esateak astuta, Malentšoren goramenik atsegiñenak antolatzen zituana.

Baño, batez ere, Joanes ta Malentšo ziran alkar artuak eta bata bestearen maitale andiak. Malenek ertetzen zion aitonari larrañera ura menditik zetorreanean. Malenek keutzen zizkion sorbaldetako zorro ta esne ontziak, Malenek abarka mantar legorrrak atera, Malenek barruko jantzi zuri garbiak oe gañean ipiñi; Malenek, arto me zeetuz, esne zukurik gogozkoenak egosi; Malenek, artzaia Urbian zebillela soroetan egindako lanak esan ta uritik etšera ekarritako tresna, oial ta jakiak erakutzi. Joanes, lorea billatu duan erlea bezela, edo neguko eguski epela *artzen* dagon aguratšoarean gisa gelditu oizan Malentšoren ondoan.

— Jaungoikoak sortu zinduzan-esan oizion bakarrik idorotzean-Jaungoikoak sortu zinduzan nere azken egunak alaitzeko. Zuk astu erazten dizkidatzu nere nekeak, nere samiñak, nere beastunak. Zuk urtzen didazu nere animako izotza, zuk enlaten didazu indar ta osasun berria, zuk gastetzen nazu, enetšoa. Zu bezelako illobak ames egin ditut nik nere ondorengotzat, Euskalerriaren onerako, Jaungoikoari eskeiñtzeko.

DOMINGO DE AGUIRRE.

(*Iarraituco da*).

(1) Garapaio. Amabitšik beesoetakoai eman oidien arrautzaz apaindutako opilla.